

**Organizacija za evropsku bezbednost i saradnju
MISIJA NA KOSOVU**

Odeljenje za nadgledanje

Problemi vodosnabdevanja na Kosovu

Jul 2008.

SADRŽAJ

1. Pregled izveštaja	3
2. Retrospektiva: ozbiljne nestašice vode u leto 2007. godine	4
3. Najnovije informacije: spremnost opština u proleće 2008.....	4
3.1 Kosovski rezervoari i upravljanje vodom, situacija maja 2008.....	4
3.2 Nivo svesti u opštinama i preduzete mere	5
4. Pravni okvir.....	6
4.1 Nadležnosti za upravljanje vodom.....	6
4.2 Budućnost upravljanja vodosnabdevanjem na Kosovu	6
5. Ocena rizika	7
5.1 Veća potražnja.....	7
5.2 Ekološki faktori.....	8
5.3 Finansijska ograničenja.....	8
5.4 Rizik od lančane reakcije	9
5.5 Politički rizici	9
6. Važnost regionalne i međunacionalne saradnje.....	10
7. Zaključci i preporuke	10

1. Pregled izveštaja

U leto 2007. godine, opštinski timovi Misije OEBS-a na Kosovu (OEBS) podneli su svoj izveštaj o pitanjima ljudskih prava i zajednica, iz perspektive ozbiljnih nestašica u vodosnabdevanju širom Kosova, koji su istakli ozbiljne zabrinutosti u snabdevanju i pristupu vodi od strane svih zajednica. U cilju povećavanja svesti o ovom problemu, OEBS je organizovao seminare, raspodelio letke o očuvanju vode i uključio se u druge aktivnosti, veoma često zajedno sa predstavnicima KFOR-a i UNMIK-a.

Iako situacija vodosnabdevanja u leto/jesen 2008. godine možda nije toliko problematična kao što je to bio slučaj 2007, ona je i dalje daleko od zadovoljavajuće i najverovatnije će dovesti do neizvesne situacije već sledeće godine. Imajući u vidu mnoge različite opasnosti, kao što su zime sa manje snega, zdravstvene opasnosti povezane sa zagađivanjem vodenih izvorišta i loše stanje velikog dela infrastrukture za vodosnabdevanje, mora se hitno odgovoriti na situaciju na Kosovu.

Međutim, efektivni mehanizmi ili dugoročno planiranje nije izvršeno na opštinskom ili regionalnom nivou. Ovo bi moglo voditi ponovo ne samo do povrede ljudskih prava u pogledu pristupa vodi, već i do problema na političkom nivou, pošto mere za ograničavanje pristupa mogu biti u velikoj meri osporene. Iako OEBS nije mogao da identifikuje modele u smislu diskriminacije izvršene na osnovu etničkog porekla, ovo pitanje moglo bi postati akutno u slučaju budućih nestašica vode.

OEBS je takođe primetio da kosovske opštine nisu adekvatno pripremljene da se pozabave akutnim nestašicama vode. Posebno, seoske oblasti nemaju pristup tekućoj vodi već zavise od lokalnih bunara i potoka sumnjivog kvaliteta vode. Opštine, po svemu sudeći, nisu u dovoljnoj meri svesne svojih odgovornosti i opasnosti i rizika sa kojima se mogu suočiti u budućnosti. Štaviše, većina kosovskih opština u velikoj meri zavisi od podrške KFOR-a i međunarodnih donatora za primenu neophodnih projekata vodosnabdevanja.

Imajući sve ovo u vidu, OEBS objavljuje ovaj izveštaj kako bi povećao svest odgovornih organa vlasti na Kosovu i kako bi pokrenuo konstruktivnu diskusiju o tome kako se pozabaviti problemima nestašice vode na dugi rok i na odgovoran i održiv način. Izveštaj takođe ukratko pominje potencijalnu regionalnu saradnju u upravljanju vodenim resursima i izgledu u oblasti upravljanja istima nakon zatvaranja Kosovske povereničke agencije, koja je bila odgovorna do juna 2008. godine.

Ovaj izveštaj pruža najnovije informacije o situaciji u proleće-leto 2008. godine i o perspektivi opštinskih vlasti i njihovoj sposobnosti da uspešno reše problem moguće nestašice vode u budućnosti. Nakon toga, on objašnjava ulogu regionalnih vodovodnih preduzeća, pruža procenu opasnosti i daje preporuke o načinu na koji međunarodni i lokalni akteri mogu povećati svest o konstantnim problemima vodosnabdevanja na Kosovu. U nekim poglavljima, izveštaj se konkretno usredsređuje na Prishtinë/Prištinu, pošto se ovaj region suočava sa posebnim izazovima u smislu koncentracije stanovništva, tekućeg rasta stanovništva i prostora za gradnju.

Ukratko, najznačajniji zaključci kao što je postepeno povećanje potražnje za vodom kombinovano sa niskim i nedovoljnim vodosnabdevanjem, odsustvo prerade otpadnih voda i njegove srednjeročne posledice po podzemne vode, neizvestan razvoj upravljanja i nadzora regionalnih vodovodnih preduzeća, nerešena podela ovlašćenja za vodosnabdevanje, zastarela i oronula infrastruktura za vodosnabdevanje i alarmantno ponašanje u smislu plaćanja za usluge vodosnabdevanja sugerišu o postojanju neizvesne situacije na Kosovu tokom 2009. godine i ozbiljnijih pretnji po dovoljno vodosnabdevanje u predstojećim godinama.

2. Retrospektiva: ozbiljne nestašice vode u leto 2007. godine

Pre 2005. godine, prekidi u vodosnabdevanju na Kosovu uglavnom su bili tehničke prirode. Nakon što su izgrađene nove pumpne stanice, situacija vodosnabdevanja značajno se poboljšala 2005. i početkom 2006. godine kada je Prishtinë/Priština uglavnom snabdevana vodom 24 časa dnevno. Međutim, usled posebno sušnog vremena tokom zime 2006/2007¹, vodosnabdevanje je ponovo moralo da bude umanjeno. Situacija vodosnabdevanja značajno se pogoršala u leto 2007. godine, kada su prijavljene ozbiljne nestašice vode širom Kosova, utičući na pojedinačnu potrošnju, poljoprivredu i industriju. Kao posledica ovih događanja, organi vlasti su osmislili određene hitne mere sa namerom da se ograniči upotreba vode. Sela su bila odsečena sa mreže vodosnabdevanja satima ili danima. Jula 2007. godine, nakon drastičnog pada nivoa jezera Batllavë/Batlava, lokalno vodovodno preduzeće u Podujevë/Podujevu uvelo je deset sati prekida u vodosnabdevanju u gradu. Marta 2007, opština Prishtinë/Priština izdala je propis kojim je zabranjena upotreba vode za pranje ulica, automobila ili zalivanje bašti. Međutim, odnosna uputstva nisu primenjena na konzistentan način. Prilično rasipnička upotreba vode na Kosovu, odnosno pranje trotoara i ulica kao i pranje automobila nadovezali su se na već problematičnu situaciju vodosnabdevanja.

Iako opštine naglašavaju da pružaju usluge na nediskriminatornoj osnovi, nealbanske zajednice u nekim regionima ocenile su prekide u vodosnabdevanju u nedavnim godinama nesrazmernim i etnički motivisanim. Međutim, OEBS nije upoznat sa bilo kakvim značajnim incidentom etničke diskriminacije na Kosovu u vezi sa vodosnabdevanjem. Nasuprot tome, opštinski timovi OEBS-a izneli su da su opštinske vlasti posebno podržavale ugrožene grupe.²

Opštinski timovi OEBS-a uključeni su u podizanje svesti o problemima vodosnabdevanja na opštinskom nivou u 2007. Na primer, avgusta 2007. godine, opštinski tim u Prishtinë/Prištini organizovao je seminare o očuvanju vode sa predstavnicima građanskog društva, opštine i Ministarstva životne sredine i prostornog planiranja. Glavne preporuke uključivale su započinjanje kampanje javnog informisanja u medijima o odgovornoj potrošnji vode, zahtev za striktnu primenu zakona u smislu zaštite od ilegalnog priključivanja i neplaćanja računa za vodu kao i odgovorno upravljanje u održavanju efektivnog sistema vodosnabdevanja.³

3. Najnovije informacije: spremnost opština u proleće 2008.

3.1 Kosovski rezervoari i upravljanje vodom, situacija maja 2008.

Pet glavnih rezervoara vode na Kosovu su Gazivode/Gazivodë, Batllavë/Batlava, Badovac/Badovc, Përlepnice/Prilepnica i Radoniq/Radonjić.

Iako je na jezeru Batllavë/Batlava, koje obezbeđuje oko 70% vodosnabdevanja za Prishtinë/Prištinu, nivo vode u maju 2008. godine bio viši u odnosu na 2007, drugi rezervoari vode sadrže manje vode u odnosu na prošlu godinu. Celokupna situacija nije alarmantna na kratak rok; međutim, ostaje da se vidi kako će se ova situacija razviti tokom predstojećih meseci.

¹ Odsek za vodosnabdevanje Kosovske povereničke agencije ističe dva perioda u poslednjim decenijama kao izrazito sušna: zima 1966/67 i 2006/07.

² Na primer, u Malishevë/Mališevu i Rahovec/Orahovcu, opštine su obezbedile besplatno vodosnabdevanje porodicama koje dobijaju socijalnu pomoć ili su ponudile dodatno snabdevanje nealbanskim zajednicama.

³ Takođe u Fushë Kosovë/Kosovu Polju, Obiliq/Obiliću, Viti/Vitini i Pejë/Peći, opštinski timovi OEBS-a preuzeli su inicijative za isticanje ovih pitanja opštinskim vlastima i vodovodnim preduzećima i organizovali su sastanke sa relevantnim akterima. Neke opštine su nakon toga preduzele neposredne popravne mere kako bi olakšale situaciju zajedno sa vodovodnim preduzećem ili uz pomoć KFOR-a.

Na Kosovu postoji šest regionalnih vodovodnih preduzeća u javnom vlasništvu.⁴ Ova preduzeća obično pokrivaju različite opštine. Prema predstavniku Kosovske povereničke agencije⁵, regionalna vodovodna preduzeća na Kosovu, koja su registrovana kao korporativizovana akcionarska društva, trenutno dobro funkcionišu. Situacija je ovakva delimično usled promena u višoj upravi Agencije, usredsređujući se samo na stručna razmatranja. Pored toga, većina regionalnih vodovodnih preduzeća u mogućnosti je da pokrije svoje troškove rada bez potrebe za finansijskom podrškom.⁶

U Leposaviću/Leposaviq i Shtërpçë/Štrpcu, sa druge strane, pitanjima vodosnabdevanja upravlja Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i vodouprave i Ministarstvo životne sredine i prostornog planiranja (posredstvom svojih kancelarija u ovim opštinama). U regionu severne Mitrovicë/Mitrovice, pitanjima vodosnabdevanja upravljaju preduzeća koja predstavljaju deo srpskih paralelnih struktura.⁷ Prema studiji OEBS-a sprovedenoj aprila 2008. godine, opštine tvrde da su uopšteno zadovoljne saradnjom ostvarenom između lokalnog i regionalnog nivoa u pogledu pitanja vodosnabdevanja.⁸

Saveti od strane centralnog nivoa do sada su dati broju od pet opština, uključujući smernice o kvalitetu vode i obaveštenje o efikasnoj upotrebi vode kao i odlukama o ograničenoj upotrebi vode i kaznama u slučajevima zloupotrebe vode.⁹ Više od polovine opština tvrdi da nemaju nikakav kontakt sa centralnim nivoom. Sa izuzetkom opštine Podujevë/Podujevo, koja je dobila strategiju vodosnabdevanja tokom leta 2007. godine, po rečima opština nijedna nije dobila datu strategiju sa centralnog nivoa. Samo osam opština smatra se odgovornim za nadgledanje nivoa lokalnog basena vode, što se uglavnom čini jednom nedeljnom ili na svake dve nedelje. Sve druge opštine veruju da su za to odgovorna regionalna vodovodna preduzeća.

3.2 Nivo svesti u opštinama i preduzete mere

Oko 80% svih kosovskih opština patilo je od nestašica vode tokom poslednjih pet godina, od kojih je u 70% slučajeva situacija postala ozbiljnija poslednjih godina.¹⁰ Većina opština očekuje nestašice u vodosnabdevanju u leto 2008. godine usled suša i drugih razloga.¹¹ Nestašice vode u gradskim oblastima veoma često su povezane sa odsustvom električne energije. Skoro sve opštine ocenjuju svoju individualnu situaciju kao bolju u poređenju sa drugim opštinama i regionima.¹² Štaviše, sve pogođene opštine tvrde da su upoznate sa situacijom kada govorimo o prošlim i predstojećim nestašicama u vodosnabdevanju. Međutim, samo 25% njih ima plan za vanredne situacije za periode akutnih nestašica vode, oslanjajući se uglavnom na cisterne za vodu i bolje održavanje cevi.¹³

⁴ Regionalno vodovodno preduzeće u Prishtinë/Prištini, „Hidroregjioni Jugor“ u Prizrenu, „Hidrodriini“ u Pejë/Peći, Regionalno vodovodno preduzeće u Mitrovicë/Mitrovici, „Hidrosistemi Radoniqi“ u Gjakovë/Đakovici i „Hidromorava“ u Gjilan/Gnjilanu.

⁵ Sastanak sa predstavnikom vodovodnog sektora Kosovske povereničke agencije 29. aprila 2008.

⁶ Ibid. Prema predstavniku Kosovske povereničke agencije, samo jedno preduzeće, Regionalno vodovodno preduzeće u Mitrovicë/Mitrovici, ima potrebu za finansijskom podrškom.

⁷ Na primer, preduzeće za vodosnabdevanje *Ibar*.

⁸ Međutim, Kačanik/Kaçanik, Kamenicë/Kamenica, Viti/Vitina, Fushë Kosovë/Kosovo Polje, Mamuša/Mamushë/Mamuša, Hani Elezit/Đeneral Janković, Gjilan/Gnjilane, i Novobërdë/Novo Brdo opisuju odnose sa regionalnim nivoom kao ne toliko dobre ili nepostojeće.

⁹ Trebalo bi pomenuti da je samo devet opština uputilo zahteve centralnom nivou.

¹⁰ U nekim ekstremnim slučajevima, kao što je Zvečan/Zveçan na severu Kosova, neke seoske oblasti bile su u potpunosti isključene sa sistema vodosnabdevanja nekoliko meseci.

¹¹ Procene opština uglavnom se zasnivaju na prošlom iskustvu, geografskoj lokaciji opštine i sadašnjim nivoima rezervoara za vodu.

¹² Samo Zvečan/Zveçan, Kamenicë/Kamenica i Malishevë/Mališevo ocenjuju njihovu situaciju kao najgoru u svom regionu.

¹³ Samo Prishtinë/Priština, Leposavić/Leposaviq i Zubin Potok/Zubin Potok redovno razmatraju svoj Plan za vanredne situacije.

U planinskim predelima, sela obično imaju pristup raznim planinskim izvorima vode ali se obično više oslanjaju na struju zbog slabog pritiska vode. Generalno, seoske oblasti imaju više problema sa pristupom vodi od gradskih oblasti. Međutim, u vreme velikih nedostataka vode mnoga veoma udaljena sela mogu da koriste sopstvene izvore vode kao i prirodne izvore vode, uprkos tome što su oni često zagađeni. Drugi problem na celom Kosovu je curenje vode iz vodovodnih cevi. Ventili se redovno krađu a cevovodi se često nedovoljno održavaju zbog finansijskih razloga.

Većina kosovskih opština koje su imale problema zbog nedostatka vode izdale su opštinske propise sa ciljem da uredi korišćenje vode, npr. zabranjene su aktivnosti kao što su pranje kola, polivanje ulica i navodnjavanje bašti. Ove zabrane uglavnom prate prekršajne sankcije za neodgovorno ponašanje. Međutim, takve mere se retko kad u potpunosti primenjuju i izvršavaju. Samo u nekoliko slučajeva, opštinski inspektori su ovakvim potrošačima isključili dovod vode posle izdavanja opomena. Ostale preduzete mere su javni sastanci sa stanovnicima radi razmatranja pitanja nedostatka vode, sprovođenje kampanja širenja svesti o racionalnom korišćenju vode (npr. u školama i preko medija), čuvanje ventila vodovodnog sistema sa ciljem da se spreči ilegalno priključivanje i izgradnja više cisterni i bunara u ugroženim oblastima. Takođe, malo su povećane i opštinske investicije (servisiranje pumpi i cevi, prečišćavanje vode za piće, itd.).

Opštinski službenici ne smatraju da postoje politički problemi, kao što je etnički motivisano isključivanje struje (pumpe za vodu pokreće struja) i slično. Samo u regionu Mitrovicë/Mitrovice očekuju se poteškoće u smislu neplaćanja računa za vodu od strane kosovskih Srba.

4. Pravni okvir

4.1 Nadležnosti za upravljanje vodom

Zaštita izvora vode i upravljanje vodosnabdevanjem uređeno je Uredbom UNMIK-a 2004/41.¹⁴ Prema ovoj Uredbi, nadležni organi za upravljanje vodom na Kosovu su: Vlada, Vodoprivreda Kosova, Ministarstvo životne sredine i prostornog planiranja¹⁵, okružni organi za rečne slivove, i opštine.¹⁶ Član 20 kosovskog Zakona o vodama predviđa da opština upravlja izvorima dovoda vode na lokalnom nivou, kao i prirodnim izvorima, javnim česmama, javnim bunarima i kanalima.

Opštine mogu da prenesu svoje nadležnosti u oblasti vodosnabdevanja na regionalna vodovodna preduzeća na bazi sklopljenih ugovora sa njima. Ovakvi ugovori o obezbeđivanju usluga obuhvataju čitav niz prava i obaveza, npr. dužnosti vodovodnih preduzeća da „upravljaју sistemom na delotvoran i efikasan način, i da ispune ciljeve boljeg rada prema zahtevima odbora direktora”¹⁷. Prednost ovakvih ugovora je što regionalna vodovodna preduzeća često imaju bolje tehnološko znanje i opremu čime mogu da osiguraju kontinuirano održavanje.

4.2 Budućnost upravljanja vodosnabdevanjem na Kosovu

¹⁴ Uredba UNMIK-a br. 2004/41 o proglašenju Kosovskog zakona o vodama koji je usvojila Skupština Kosova (Kosovski zakon o vodama).

¹⁵ Prema članu 18 Kosovskog zakona o vodama, odgovornosti Ministarstva su sledeće: „a) utvrđivanje i sprovođenje politike za razvoj vodosnabdevanja na Kosovu, kao i ostvarenje usvojenih ciljeva iz programa Vlade; b) upravljanje izvorima vode; c) izrada Strateškog plana za vodu i drugih planova za upravljanje vodom shodno ovom zakonu; i d) ostvarenje upravljanja i sličnih profesionalnih zadataka, kao i ostali organizacioni i razvojni zadaci, shodno odredbama ovog zakona.” Ministarstvo je takođe izdalo nekoliko uputstava o problemima korišćenja vode (vidi Aneks).

¹⁶ Kosovski zakon o vodama, član 16; Vodoprivreda Kosova i okružni organi za rečne slivove još uvek ne postoje.

¹⁷ Izvod iz primera ugovora o pružanju usluga između opštine i regionalnog vodovodnog preduzeća. Ovi ugovori „ne smeju se preinačavati, osim u pismenoj formi i uz potpis obe strane i KTA“ (Kosovske povereničke agencije).

Juna meseca 2008, Kosovska poverenička agencija, koja je upravljala regionalnim vodovodnim preduzećima, prestala je sa radom a da nije zvanično predala odgovornosti na bilo koji drugi organ. Skupština Kosova usvojila je zakon da preuzima odgovornost za javna preduzeća od Kosovske povereničke agencije, uključujući tu i vodovodna preduzeća. Očekuje se da će novi zakon preneti vlasništvo nad ovim preduzećima na opštine, pri čemu bi se uspostavila odgovornost deoničara u akcionarskim vodovodnim preduzećima. U tom smislu, Vlada Kosova takođe razmatra da uspostavi organizaciju koja će naslediti Kosovsku povereničku agenciju, koja bi bila pod nadzorom Vlade.

Međutim, ostaje da se vidi kakav efekat će imati zatvaranje Kosovske povereničke agencije, tj. povlačenje jedine međunarodne regulatorne institucije koja je vršila nadzor vodovodnog sektora na Kosovu, na nivo funkcionisanja i profesionalizma regionalne vodovodne uprave posle juna 2008. Politički vakuum posle juna 2008. g. mogao bi da ima negativni uticaj na funkcionalnost vodovodnog sektora. Faktori kao što su politički uticaj i pozicioniranje treba da se izbegavaju, na primer, popunjavanje pozicija prema političkom opredeljenju a ne prema stručnoj sposobnosti kandidata. Međunarodne donatorske organizacije koje pomažu vodovodni sektor mogle bi, međutim, da imaju izvesnog uticaja u tom smislu, jer bi investicije bile obustavljene ukoliko bi se smanjio nivo transparentnosti i profesionalizma. Dakle, u interesu same Vlade Kosova je da osigura da politički uticaj u ovom sektoru bude ograničen na minimum, da bi se privukli međunarodni donatori.

5. Ocena rizika

U nedavnom izdanju *Ekonomista*, autor jednog članka o rekama i konfliktima tvrdi da su „suša, dezertifikacija i nedostatak hrane faktori koji podstiču sukobe unutar država tako da, bar u nekim oblastima, dovode do društvenog kolapsa.“¹⁸ Ne može se poreći da postoje razni rizici što se tiče održivog vodosnabdevanja na Kosovu u budućnosti. Postoji čitav niz dimenzija koje se moraju imati u vidu prilikom ocene rizika u ovom smislu. Ove dimenzije vrlo često su uzajamno povezane tako da mogu da prouzrokuju „domino efekat“.

5.1 Veća potražnja

Naročito u regionu Prishtinë/Prištine veliki broj novih korisnika predstavlja dodatno opterećenje za postojeći sistem vodosnabdevanja.¹⁹ Procene o ukupnom broju stanovnika u Prishtinë/Prištini znatno variraju, i kreću se od 300.000 do 500.000 stanovnika koji trenutno žive u opštini. Ovo predstavlja dramatično povećanje broja korisnika vode od 1980-ih godina kada je Prishtinë/Priština imala oko 70.000 stanovnika.²⁰ Iz finansijskih razloga nije jasno da li se mnoge nove zgrade u ovom regionu mogu priključiti na vodovodni sistem. Ovo i zbog činjenice da dve glavne fabrike za preradu vode ne mogu da prečiste više vode. Slično tome, ostali regioni na Kosovu neće biti u stanju da snabdevaju više potrošača.²¹

Veliki prekidi u snabdevanja vodom mogli bi da ugroze kako domaćinstva tako i industriju ili poljoprivredni sektor na Kosovu (ili sve njih), što bi na kraju imalo posledice po snabdevanje važnim robama i uslugama. Nezavisno od stepena posledica, seoske i udaljene oblasti verovatno da će biti više ugrožene prekidima u snabdevanju vodom od ostalih regiona

¹⁸ Ekonomist, *Potoci krvi ili potoci mira*, tom 387, broj 8578, 3 – 9. maj 2008, str 66.

¹⁹ Prema rečima predstavnika vodovodnog preduzeća iz Prishtinë/Prištine, u njihovoj oblasti odgovornosti mesečno se priključi oko 300 novih potrošača a broj potrošačkih računa se skoro udvostručio od 1999.

²⁰ Vodovodno preduzeće Prishtinë/Priština, Studija izvodljivosti, kratak izveštaj, 2002.

²¹ Direktor Vodovodnog preduzeća Prishtinë/Priština pominje Prishtinë/Prištinu, Gjilan/Gnjilane i Ferizaj/Uroševac; dok bi Pejë/Peć, Prizren, i Mitrovicë/Mitrovica uživali bolje uslove.

5.2 Ekološki faktori

Problemi sa vodom na Kosovu ne odnose se samo na snabdevanje i pristup vodi, već i na pristup zdravoj vodi. Prema izveštaju Svetskog saveta za vodu, „zbog nedostatka adekvatnih sanitarnih sistema, oko 80% seoskog stanovništva [na Kosovu] koristi zagađenu vodu iz domaćih bunara“.²² Postoje razni rizici za snabdevanje vodom i kvalitet (podzemnih) voda, zavisno od regiona i datog izvora vode. Glavni utvrđeni rizici po životnu sredinu su zagađenje akumulacionih jezera, reka, podzemnih voda i izvora.

- **Zagađenje akumulacionih jezera:** Akumulaciono jezero Badovac/Badovc – jedno od glavnih snabdevača vodom za region Prishtinë/Prištine – nalazi se pored puta gde, pored teških kamiona, prolaze i kamioni koji velikom brzinom prevoze opasne materije. Put ide pored jezera u dužini od šest kilometara, i većim delom nije zaštićen na propisan način koji bi se sprečilo prevrtanje vozila u jezero u slučaju saobraćajne nesreće.²³
- **Zagađenje usled curenja cevi:** Voda u akumulacionim jezerima može se zagađiti i zbog starih i ponekad napuklih cevi u sistemu. Činjenica da se vodovodne cevi i cevi za otpadnu vodu često postavljaju jedne pored drugih dodatno uvećava rizik, što potencijalno dovodi do zdravstvenih rizika za pojedine delove stanovništva.
- **Zagađenje reka i podzemnih voda:** Otpadna voda iz domaćinstava i fabrika na Kosovu ne pročišćava se uopšte i tako otiče direktno u reke i polja. Ovo dovodi do toga da su mnoge reke na Kosovu veoma zagađene, a dugoročno gledano predstavlja i pretnju za podzemne vode. U stvari, nedavna hemijska i bakteriološka ispitivanja pokazala su da je većina reka na Kosovu zagađena i njihove vode se ne mogu koristiti dok se prethodno ne prečiste. Iako su mnoge reke na samom izvoru dobrog kvaliteta, ovo se brzo menja kako reke teku nizvodno pored gradova i industrijskih oblasti.²⁴
- **Zagađenje izvora:** Naročito u seoskim oblastima, mnogi ljudi zavise od vode iz lokalnih bunara.²⁵ Međutim, mnogi od ovih bunara često su veoma zagađeni i predstavljaju zdravstveni rizik za stanovništvo. Pošto ne postoje alternative, ovi ljudi će nastaviti da koriste vodu iz ovih bunara. Prema tome, izuzetno je važno da se i udaljena sela priključe na funkcionalni sistem vodosnabdevanja.²⁶

5.3 Finansijska ograničenja

Cevi koje cure, ilegalna priključenja i izbegavanje da se plate računi za vodu glavni su razlozi nedostatka vode širom Kosova, kako u materijalnom tako i u finansijskom smislu. Prema rečima predstavnika vodovodnog preduzeća iz Prishtinë/Prištine, samo 62% potrošača plaćaju račune za vodu. Pored toga, ogromna količina vode gubi se usled curenja cevi i ilegalnog priključivanja. Izgubljena zarada bila bi potrebna za:

²² Svetski savet za vodu, *Pravo na vodu na Kosovu*, u: Ažurirane novosti br. 22, februar 2007, strana 4.

²³ Akumulaciona jezera Badovac/Badovc i Batllavë/Batlava obezbeđuju vodu za 90% regiona. Voda iz Badovca/Badovc prerađuje se u fabrici za prečišćavanje vode koja je izgrađena 1960-ih godina. Voda iz Batllavë/Batlave prerađuje se u takozvanoj Albanik fabrici za prečišćavanje vode, koja je izgrađena 1980-ih godina i koju obezbeđuje KFOR. Ostalih 10% obezbeđuju manje fabrike u regionu koje se npr. snabdevaju podzemnom vodom.

²⁴ UNMIK/Privremene institucije samouprave, *Izveštaj o stanju životne sredine na Kosovu*, 2003, str. 18; u selu Laplje Selo/Llapllasellë, delu opštine Prishtinë/Priština, reka je izuzetno zagađena otpadom i otpadnim vodama. U leto, seoski lideri se žale na nepodnošljiv smrad koji posebno dolazi iz kanalizacije i predstavlja pretnju po zdravlje seoskog stanovništva.

²⁵ Prema oceni predstavnika vodovodnog preduzeća iz Prishtinë/Prištine, oko 10% stanovništva u njihovoj zoni odgovornosti nije priključeno na glavnu vodovodnu mrežu.

²⁶ Kaçanik/Kaçanik, Mamuša/Mamushë/Mamuša, Shtime/Štimlje, Suharekë/Suva Reka, Klinë/Klina, Obiliq/Obilić, i Gjakovë/Đakovica veoma zavise od podzemnih izvora, kao što su lokalni bunari i izvori vode.

- Održavanje postojećeg vodovodnog sistema i za priključenje novih potrošača;
- Održavanje i delimičnu obnovu postrojenja za preradu vode;
- Uključenje u transregionalne projekte kako bi se pronašla dugoročna rešenja za održivo snabdevanje vodom za sve regione na Kosovu, na primer izgradnjom brana koje treba da zadrže vodu i postavljanjem cevi kojima bi se prenosila voda od regiona koji su bogatiji vodom do regiona koji su siromašniji vodom;
- Uključenje u kampanje za podizanje svesti o životnoj sredini;
- Razvijanje projekata za obradu otpadnih voda kako bi se izbegla mogućnost zagađenja reka i bunara.

5.4 Rizik od lančane reakcije

Za rad TE Kosovo B Energetske korporacije Kosova u Obiliq/Obiliću potrebna je velika količina vode za hlađenje koja se trenutno obezbeđuje iz akumulacionog jezera Gazivode/Gazivodë. Potencijalni poremećaj u snabdevanju vodom iz Gazivode/Gazivodë mogao bi da dovede do lančane reakcije. Razlog tome je činjenica da mnoge pumpe za vodu rade na struju. Prekidi u snabdevanju električnom energijom, koji se javljaju se zbog nedostatka vode za hlađenje, mogli bi da dovedu do većih prekida u snabdevanju vodom zbog pumpi koje ne rade.

5.5 Politički rizici

Akumulaciono jezero Gazivode/Gazivodë u Zubinom Potoku na severu Kosova je jedno od najvećih akumulacionih jezera ovakve vrste u Evropi i jedno od najvažnijih dobara kosovske privrede.²⁷ Ono obezbeđuje vodu za hlađenje za termoelektranu Kosovo B Energetske korporacije Kosova u Obiliq/Obiliću i u prošlosti je bilo veoma važno za preduzeće Feronikal i rudnike Trepča/Trepča. Štaviše, ono snabdeva oblast između Mitrovicë/Mitrovice i Prishtinë/Prištine irigacionim sistemom i pijaćom vodom i predstavlja rezervoar pijaće vode za grad Prishtinë/Prištinu u vanrednim situacijama.

Iako je akumulaciono jezero Gazivode/Gazivodë smešteno u oblasti naseljenoj kosovskim Srbima²⁸, voda se obrađuje u oblasti naseljenoj kosovskim Albancima.²⁹ Zbog toga je od suštinskog značaja saradnja između kadra kosovskih Albanaca i kosovskih Srba, odgovornih za snabdevanje vodom, a pre svega kooperativni stav na višem nivou. Iako takva saradnja prividno funkcioniše, nedostaje stvarna saradnja između aktera uključenih u rad na pitanjima snabdevanja vodom.³⁰

Postoji rizik da se odnosi između zajednica na severu i na jugu mogu pogoršati u budućnosti jer kosovski Srbi koji žive severno od reke Ibër/Ibar tvrde da su diskriminirani u pogledu snabdevanja

²⁷ Sistem vodosnabdevanja je izgrađen 1980/84, a finansirali su ga Svetska banka i građani Zvečana/Zvečan i Mitrovicë/Mitrovice svojim samodoprinosima.

²⁸ Sa 15% akumulacionog jezera ili rezervoara koji pripada Srbiji.

²⁹ Voda iz akumulacionog jezera Gazivode/Gazivodë obrađuje se u „Fabrici vode“, koja se nalazi u selu Šipolje/Shipole u južnoj Mitrovicë/Mitrovici, i dalje se distribuira ka severnim lokacijama preko jedne cevi koja vodi ispod glavnog mosta. Vodovodnim sistemom koji povezuje akumulaciono jezero Gazivode/Gazivodë sa „Fabrikom vode“ upravlja Javno preduzeće 'Ibar' kojim upravlja i finansira Beograd.

³⁰ Pristup „Fabrici vode“ na jugu nemaju niti opštine Zvečan/Zvečan i severna Mitrovicë/Mitrovica niti Preduzeće za vodosnabdevanje „Ibar“. Saradnja u pogledu snabdevanja vodom održava se jedino sa Opštinom Zubin Potok u kojoj se nalazi akumulaciono jezero Gazivode/Gazivodë. Nivo reke Ibër/Ibar reguliše brana hidrocentrale na akumulacionom jezeru Gazivode/Gazivodë. Regionalna radna grupa za vodosnabdevanje uspostavljena je 2006. godine kako bi koordinisala aktivnosti između glavnih aktera uključenih u rešavanje pitanja oko snabdevanja vodom na jugu i severu. Međutim, Radna grupa nije uspela da na odgovarajući način reši ovo pitanje jer je problem bio politizovan. Srpski predstavnici su napustili Radnu grupu 2007.

vodom. Ovo mišljenje uglavnom potiče od činjenice da nakon tretiranja ili obrade vode na jugu, cevi kroz koje ide sveža voda prvo prolaze kroz južnu Mitrovicë/Mitrovicu pre nego što stigne do kosovskih Srba u Zvečan/Zvečan i severnoj Mitrovicë/Mitrovici. Iz toga razloga, veći deo vode se već potroši na jugu, ostavljajući sever sa nedovoljnim snabdevanjem vode što je dovelo do veoma ozbiljne nestašice vode u proteklih osam godina.³¹ Ova uočena etnička diskriminacija može u budućnosti dovesti do sukoba, posebno ako se potreba za vodom na jugu poveća, što će čak dovesti do toga da još manja količina vode stiže do udaljenih mesta uključujući sever. Iz tog razloga, sistem za snabdevanje vodom treba da se prilagodi potrebama svih potrošača.

OEBS je 9. jula 2008. obavestio da je lokalno preduzeće za vodosnabdevanje počelo sa izgradnjom novog cevovoda kako bi se poboljšalo snabdevanje vodom za otprilike 1.000 stanovnika severne Mitrovicë/Mitrovice. Projekat će finansirati Razvojni program Ujedinjenih nacija koji će zajedno sa UNMIK-om raditi na sprovođenju projekta.

6. Važnost regionalne i međunacionalne saradnje

Tri rečna sliva se izvan Kosova ulivaju u tri različita mora (Crno more, Egejsko more, Jadransko more, vidi tabelu ispod), što predstavlja redak primer. Reka Ibër/Ibar je jedini veliki izvor vode koji teče u Kosovo.

Tabela: rečni slivovi na Kosovu

Rečni sliv	Oblast sliva	Površina (Km ²)	Prosečan tok (m ³ /s)
1. "Drini i Bardhë/Beli Drim"	Jadranski (kroz Albaniju)	4400	60
2. „Ibër/Ibar“	Crno more (kroz reku Dunav)	4700	33
3. "Morava e Binçes /Binačka Morava"	Egejsko more (kroz reku Vardar)	1600	7
4. „ Lepenci/ Lepenac“	Egejsko more (kroz Vardar u Bivšoj Jugoslovenskoj Republici Makedoniji)	800	8

Izvor: baza podataka Vodoprivrede za Kosovo, 1983. Beograd

Međunacionalni aspekti reka obično vode do nekog stepena mehanizma regionalne saradnje kako bi se izbegli potencijalni sukobi koji proističu zbog korišćenja i upravljanja nizvodnim tokovima reka, na primer zagađenje ili izgradnja brana. U ovom pogledu vrlo često se uspostavljaju regionalne ili bilateralne arbitraže ili mehanizmi usaglašavanja. Kada se radi o rekama koje izvire na Kosovu, takvi mehanizmi još uvek ne postoje. U buduću, takvi načini za regulisanje prekograničnog upravljanja vodenim tokom Belog Drima (Drini i Bardhë/Beli Drim) koji teče s Kosova u Albaniju mogu da postanu neophodni, imajući u vidu visok stepen zagađenja reka na Kosovu. Isto važi i za reku Sitnicë/Sitnicu koja je jako zagađena industrijskim otpadom i koja se uliva u Ibër/Ibar.

7. Zaključci i preporuke

Na osnovu nalaza istraživanja mogu se doneti sledeći zaključci:

³¹ Izgrađeni kapacitet sistema za vodosnabdevanje u početku je trebao da zadovolji potrebe samo dve opštine: Zubin Potok i Mitrovicë/Mitrovica. U periodu između 1984. i 1999, na mrežu su spojene i druge opštine, što je već tada dovelo do slabog snabdevanja u nekim seoskim oblastima regiona. Situacija snabdevanja vodom se pogoršala kroz koncentraciju ljudi u gradskoj oblasti južne Mitrovicë/Mitrovice. Iz toga razloga, količina vode koja stiže do Zvečana/Zvečan i severne Mitrovicë/Mitrovice je nedovoljna da zadovolji potrebe trenutnog stanovništva na severu koje se povećalo za otprilike 11.000 raseljenih lica. Drugi faktor koji dovodi do manjeg snabdevanja vodom jeste to što su Zvečan/Zvečan i severna Mitrovicë/Mitrovica geografski na višoj nadmorskoj visini u poređenju sa ostalim opštinama u regionu. Osim toga, do gubitaka vode u cevima dolazi i zbog zastarele infrastrukture i neracionalnog trošenja vode od strane građana. Zbog ovih poteškoća, prošlog leta su seoske oblasti Zvečana/Zvečan čak mesecima u potpunosti bile isključene sa mreže.

- OEBS nije upoznat sa sistematičnom diskriminacijom ili bilo kojim drugim ozbiljnijim slučajem diskriminacionog tretmana u pogledu snabdevanja vodom ili restrikcije vode na Kosovu. Međutim, budući sporovi oko snabdevanja vodom mogu dovesti do povlašćenog tretmana ukoliko resursi postanu nedovoljni.
- Postoje značajni rizici za snabdevanje vodom na Kosovu koji ukazuju na to da će u bližoj budućnosti snabdevanje vodom ostati isto ili se malo poboljšati, ali nedovoljno. Udaljena i mala sela su najviše pogođena restrikcijama vode.
- Nivo svesti opština i vlade o riziku snabdevanja vodom i kvalitetu vode izgleda da je veoma nizak u svim opštinama, što je takođe rezultat dodeljivanja nadležnosti regionalnim vodovodnim preduzećima. Nedostatak svesti je glavni razlog zašto se mere koje se odnose na nedostatak vode primenjuju i sprovode na neefikasan način.
- Potpuni nedostatak tretiranja otpadnih voda na Kosovu predstavlja veliki rizik za zemljište i pijaću vodu i prirodu uopšte. Određeni oblici industrijskog otpada mogu da prouzrokuju dugoročnu štetu životnoj sredini.
- Zbog povećanja stanovništva na Kosovu i povećanog broja domaćinstava koja su povezana na vodovodni sistem, potražnja za vodom će se još više povećati tokom narednih meseci ili godina.
- Pijaća voda i sistem otpadnih voda na Kosovu trpi usled ozbiljnih kvarova na opremi i instalacijama i problema održavanja što zahteva značajne investicije u vodovodnu infrastrukturu. Neophodne investicije su prekinute zbog činjenice da značajan broj potrošača ne izmiruje svoje dospele račune za vodu.
- Nakon zatvaranja Kosovske povereničke agencije, postoji rizik od političkog vakuuma koji utiče na upravljanje snabdevanjem vodom i kvalitetom vode na Kosovu.
- Raznolika priroda i međusobno povezana dimenzija resursa vode (na primer, njene političke, socijalno-ekonomske, finansijske, ekološke implikacije) mogu da stvore domino efekat, potencijalno povećavajući nestašicu vode.

Nejasno je da li kosovske institucije, bez finansijske podrške međunarodne donatorske zajednice, mogu da izađu na kraj sa nadolazećim nestašicama vode jer se već sada u velikoj meri oslanjaju na pomoć međunarodnih aktera kao što je KFOR.

Zbog ovih negativnih izgleda u pogledu pristupa vodi, OEBS preporučuje da se centralne i lokalne vlasti uključe u kratkoročno i dugoročno rešavanje ovih problema na sledeće načine:

- **Kratkoročno:**
 - Procene potrebne investicije za novu vodovodnu infrastrukturu (uključujući tretiranje ili obradu otpadnih voda) i opremanje i održavanje postojeće infrastrukture koja treba da bude predstavljena potencijalnim međunarodnim i lokalnim donatorima što je pre moguće.
 - Reše bez odlaganja neke od prepoznatih rizika, na primer specijalnim bezbednosnim merama za put duž veštačkog jezera Badovac/Badovc.
 - Razrade planove za vanredne situacije zajedno sa svakom opštinom na individualnoj osnovi.
 - Svaka opština treba da ima jasno određenu liniju odgovornosti u pogledu lokalnih problema sa vodom.
 - Bez odlaganja se uključe u kampanje podizanja svesti javnosti i edukaciju ljudi kako bi bili odgovorniji prema korišćenju vode, na primer putem medijskih kampanja i informativnih brošura ili letaka.
 - Ograniče evidentne i velike gubitke vode kao zalivanje pločnika i slično tome.
 - Pokušaju da reše potencijalni politički vakuum nakon završetka rada Kosovske povereničke agencije u junu 2008. Transparentnost i profesionalizam trebaju da budu ključ prilikom zapošljavanja u vodovodnom sektoru.

- **Dugoročno:**

- Otklone rizike prepoznate tokom dugoročnih planova, na primer, pripreme mere za uštedu vode, izgradnju novih regionalnih kanala i održavanje i proširenje sistema.
- Spoje udaljena sela na sistem vodosnabdevanja kako bi se izbeglo da seosko stanovništvo bude zavisno od zagađene vode iz lokalnih bunara.
- Pripreme dugoročnu strategiju za snabdevanje vodom u saradnji sa centralnim nivoom i opštinama.
- Povećaju saradnju i razmenu informacija između opštinske uprave i regionalnog i centralnog nivoa.
- Osiguraju primenu zakona protiv ilegalnog priključenja i dugova potrošača.
- Spreče moguću diskriminaciju zajednica u pogledu ograničene upotrebe vode.